

Kapittel 1

Innledning

1.1 Utgangspunkt

Långt bak i historien såg det ganska bra ut. Samernas första kontakter med nordborna skedde under gynnsamma förhållanden, bland annat genom att man utvecklade ömsesidigt fördelaktiga handelsförbindelser. Fram till 1750 fanns inga riksgränser i norra Skandinavien och på Kolahalvön. Samerna strövade fritt med sina renhjordar i hela området och levde i relativt välstånd. (Udtja-Lasse, 2007, s. 15)

I denne boka går vi nærmere inn på det som den svenske diplomaten Lars Nordberg (med det samiske navnet Udtja-Lasse) beskrev som «ömsesidigt fördelaktiga förbindelser». Slike gjensidige fordelaktige forbindelser (vår oversettelse) er avgjørende for å håndtere konflikter og få til gode forsoningsprosesser. Men forbindelsene, det vil si møter, ordbruk, tekster, gjensidige relasjoner mellom folk, håndtering og forståelse av språk og følelsesuttrykk er på ingen måte gitt. Hvilke verdier påvirker vår tenkemåte og vår kommunikasjon? All kommunikasjon har potensiale for uenighet. Hvordan forholder vi oss til uenighet? Og hvorfor utvikler uenighet seg til konflikter? For hva er en konflikt? Og hvordan oppfattes og kommuniseres konflikter i ulike kulturelle kontekster – for eksempel den samiske og den majoritetsnorske?

Hva slags eksempler på konflikthåndtering, mekling og forsoningsprosesser finnes i dagens samfunn, og hva kan vi lære av dem?

Vår tilnærming tar utgangspunkt i «two-eyed seeing»-perspektivet. Mi'kmaw elder Albert Marshall som introduserte «two eyed seeing perspective», forklarer begrepet «å se fra ett øye med styrken til urfolks måter å vite på, og å se fra det andre øyet med styrken til vestlige måter å vite på, og å bruke begge disse øynene sammen» (Bartlett et al., 2012, s. 335; Peltier, 2018). Hvordan kan dette transformeres til praksis? Filosofen Jacob Meløe introduserte begrepene «det ukyndige, det kyndige og det døde blikk» (Meløe, 1979; Saus, 1997). Hans påstand var at utdanning kyndiggjør vårt blikk. Men det er en fare for at vi i utøvelsen av vår praksis kan innta det døde blikket der vi som eksperter tror at vi vet, og derfor slutter å stille spørsmål ut fra en ikke-vitende posisjon (Anderson & Goolishian, 1991). Meløe mener at det er bedre å ha et «ukyndig blikk» som betyr at utøveren er nysgjerrig og fortsatt stiller spørsmål. Men praksis handler også om lytting, og fra narrative perspektiver bringer vi inn Whites begrep «double-listening» (White, 2006): Med det ene øret lytter du til en persons historie. Med «det andre øret» (brukt som en metafor for refleksjon over det du hører med begge ørene samtidig), prøver du å «lytte» til de unike fortellingene som skiller seg fra den dominerende problemfortellingen. På den måten kan vi også fange opp mulige spor etter løsninger på for eksempel spørsmål eller problemer. I de samiske områdene var det helse- og sosialarbeidere som introduserte refleksjonsbasert behandling og forskning (Andersen, 2005; Fugelli, 1975; Kjellberg, 2001; Seikkula & Eliassen, 2006). Seikkula konkluderer med at reflekterende tilnærming handler om å sette ord på erfaringer som ennå ikke er ordsatt. For å få dette helhetlige fokuset i forskningen har vi erfart at «two-eyed seeing», dobbeltlytting, refleksjon og åpne dialoger er perspektiver i samskapingsprosesser som kan inkludere både vitenskapelig kunnskap og urfolkskunnskap.

1.2 Bakgrunn og tidligere prosjekter

I denne boka praktiserer vi, det vil si Henriksen og Hydle, dette dobbelte synsettet. Henriksen er en samisktalende sosialarbeider og forsker med god

kunnskap og flere publikasjoner om samiske samfunn, inkludert reindrift (Henriksen, 2004b, 2007, 2009, 2013). Hydle har doktorgrad i medisin og sosialantropologi, er utdannet mekler og har gjennomført og skrevet bøker og artikler om mekling og konflikthåndtering (Hydle, 2013; Hydle & Bredal, 2011; Hydle & Hasund, 2004; Hydle et al., 2005; Melin-Olsen, 2019). Vi har kombinert vitenskapelig/vestlig meklingsteori og urfolksmetodologi, og vi har i fellesskap publisert en artikkel om manglende konflikthåndteringskunnskap i samiske områder (Henriksen & Hydle, 2016) samt rapporten om konflikter i reindriften (Henriksen & Hydle, 2018) som er utgangspunkt for denne boka. Vi har senere, sammen med Kramvig, redigert en internasjonal artikkelsamling om dekolonialiseringsperspektiver og gjenoppretting innen utdanning og helse og sosialfaglig arbeid (Henriksen et al., 2019b).

Vi har samlet erfaringer fra egen forskning og praksiser, både fra Sápmi og fra majoritetsbefolkningen i Norge. Og vi har utviklet en samisk kommunikasjonsmodell som er sentral i analysen vår. I tillegg beskriver vi teorier og praksiser fra andre land og ulike samfunnssektorer.

1.3 Erfaring med konflikthåndtering

Når det gjelder meklingsregler og -instanser har vi i Norge et eget frivillig meklingsinstitutt gjennom konfliktrådene. De har som oppgave å mekle både i sivile og strafferettslige saker (Hydle, 2004). Konfliktrådene er også et tilbud til den samiske/reindriftssamiske befolkningen. Problemet er at det er få fra samiske samfunn som henvender seg til konfliktrådet.

Vi har også gjennomgått andre eksisterende meklingsinstanser som berører den samiske befolkningen. Det gjelder familievernet og særlig Indre Finnmark familievernkontor som har et nasjonalt samisk fokus. Også politiet generelt og reinpolitiet spesielt har gjennom problemorientert politiarbeid (POP) et ansvar for å forebygge konflikter og kriminalitet. Både forliksrådene og jordskifteretten behandler reindriftsrelaterte og derfor samiske konfliktområder. Også domstolene skal vurdere og tilby rettsmekling i saker som kommer til domstolene. I Finnmark har også Finnmarkskommisjonen gjennom finnmarksloven § 35 en meklingsbestemmelse.

Et vesentlig grunnlag for denne boka er våre erfaringer med konflikt-håndtering i reindriften. Reindrift har fortsatt stor innflytelse på samisk urfolksidentitet og kultur, økonomisk, økologisk, språklig, kulturelt sosialt og symbolsk. Både samer og ikke-samer håper at disse verdiene kan vedlikeholdes og fortsettes i fremtiden. I motsetning til landbruket der tusenvis av gårdsbruk er nedlagt, er reindrift som en samisk livsform svært resistent og levedyktig, til tross for sterkt ytre press (Henriksen, 2008; Henriksen & Hydle, 2021). Dette ser man tydelig i samisk forskning, litteratur, film og teater. Den sentrale rollen som reinsdyr spiller i samisk liv og kultur, bidrar til dagens politiske kamper for samiske rettigheter til reindrift.

De eldste skriftlige kildene om samer er trolig nedskrevet av den romerske historikeren Tacitus om lag 98 fvt. Mer kjent er den nordnorske høvdingen Ottars fortellinger om kong Alfred på slutten av 800-tallet. Ottar skrev at han selv hadde 600 tamme reinsdyr, inkludert seks dyr som var svært verdifulle for samer fordi de ble brukt på jakt for å tiltrekke seg ville reinsdyr. I tillegg finnes det senere beskrivelser om samer som brukte tamrein til transport av folk, og som både pakkedyr og melkedyr¹.

Reindriften har etter Ottars tid vært gjenstand for en rekke ulike lovgivninger og styringsregler. Ikke minst har de ulike nasjonalstatsgrensene i Sápmi påvirket og endret samisk reindrift, særlig etter 1751. Det året ble grensen mellom Danmark-Norge og Sverige (med Finland) trukket. Som et tillegg til grensetraktaten, fikk man lappekedisillen som omhandlet flere sider ved den grenseoverskridende norsk-svenske reindriften. Går vi til dagens lovgivning med utgangspunkt i vårt anliggende, nemlig konflikter, har dagens reindriftslov av 2007 en egen § 73 om gjennomføring av mekling i konfliktsituasjoner. Her var det antydning at regjeringen skulle gi nærmere regler om gjennomføring av mekling. Disse ble først utarbeidet som retningslinjer i 2019 (Regjeringen, 2019), og fra Landbruks- og matdepartementet (LMD) forklares den lange ventetiden med at de først ville erfare hvordan meklingsbestemmelsen i seg selv fungerte. De innrømmer dog at bestemmelsen i nokså beskjeden grad har vært brukt (Regjeringen, 2019, s. 26).

Konfliktene i reindriften har økt betydelig etter at 2007-loven trådte i kraft. Fremtredende personer på feltet, som professor Kjersti Strøm Bull,

1 Artikkel om reindrift skrevet av Ravna, Ø., Benjaminsen, T. A. og Jernsletten, K.

som ledet lovutvalget (Landbruksdepartementet, 2001), hevdet at det trengtes et kunnskapsgrunnlag for å utvikle et konflikthåndteringssystem for samisk reindrift. Strøm Bull var innledningsvis samtalepartner da vi utførte Soabahallan-prosjektet der målet var å utvikle kunnskap for å gi et erfarings- og kunnskapsbasert innspill til reindriftsmyndighetene og Norske Reindriftsamers Landsforbund (NRL) og bidra til at det utarbeides en forskrift til § 73 i reindriftsloven (Henriksen & Hydle, 2018). Den 12.02.2020 fastsatte Landbruks- og matdepartementet (LMD) retningslinjer for mekling. Mange av konfliktenes handler om beiterettigheter der også jordskifteretten brukes til å mekle og dømme i reindriftskonflikter. Som et resultat av reindriftsavtalen 2022/2023, fikk Landbruksdirektoratet i juni 2022 i oppdrag å gjennomføre en bred vurdering/utredning av meklingsordningen. Vi bidro i denne prosessen (Landbruksdirektoratet, 2023). Våren 2023 bestemte regjeringen at Landbruks- og matdepartementet skal organisere en helhetlig revisjon av 2007 reindriftsloven. Departementet tar sikte på å oversende proposisjonen med endringsforslag til Stortinget våren 2025. Vi håper at vår forskning og denne boka vil være viktige innspill til revisjonen av reindriftsloven.

Vi har analysert konfliktrådene og deres metodebruk (Hasund & Hydle, 2007; Hydle & Hasund, 2004) samt deres erfaringer med mekling i konflikter med samiske/reindriftssamiske parter. Da så vi innovative muligheter for å utvikle ny kunnskap. Kan reindriften lære seg konflikthåndtering, mens konfliktrådene får utviklet sine metoder for å ivareta det samiske? Kunne vi bidra til en gjensidig vinn-vinn-situasjon ved å bringe partene sammen? Kan en slik studie bidra til å øke bruken av meklingsparagrafen i reindriftsloven, og kanskje også bidra til at det iverksettes et arbeid med å utarbeide forskrifter til paragrafen? Spørsmålet var om den dialogbaserte møtemetoden som blant annet konfliktrådene praktiserer, kan bidra til god problem- og konflikthåndtering og samtidig ny kunnskap om samhandling innen reindriften. Spørsmålet gjelder alle de områder der det oppstår konflikter. Eller kan inspirasjon og løsninger finnes i annen meklingspraksis?

Vårt prosjektgrunnlag for denne boka bygger på flere delprosjekter.

- Vi søkte og fikk forprosjektmidler fra Norges forskningsråd i 2014 til prosjektet *Gjenopprettende praksis som metode for konflikthåndtering i nordsamiske områder*. Prosjektperioden var 01.01.2014–31.05.2015, og målet med forprosjektet var å samle fagfolk og brukere med erfa-

ring fra konflikt og konfliktløsning for å utvikle meklingsmodeller tilpasset befolkningssammensetningen i nordsamisk boområde. Vi opprettet en arbeidsgruppe med representanter fra offentlige instanser og sentrale brukergrupper som representerer ulike perspektiv på konfliktlinjer og løsningsmuligheter for konflikter i Finnmark. I forprosjektet ønsket vi å åpne for dialog mellom de ulike deltakerne om konfliktlinjer og -erfaringer samt å tilpasse og utprøve ulike sirkelmetoder for meklingsbasert konfliktløsning med sikte på å tilpasse disse til deltakernes erfaringer. Til to samlinger inviterte vi instanser og brukerrepresentanter som vi antok hadde erfaringer med meklings og konflikthåndtering i nordsamiske områder. Diskusjonene ble organisert som sirkelsamtaler der alle kom til orde på en demokratisk måte. Hensikten var å dele erfaringene om konflikter og konflikthåndtering i nordsamiske områder samt en gjennomgang av eksisterende kunnskap om emnet. Sirkelsamtalene bidro med svært mange innspill og utfordringer knyttet til konflikthåndtering og meklings innen barne- og familievernet, konfliktrådene og reindriften. Forprosjektet resulterte i publikasjonen *Participatory handling of conflicts in Sámi areas* (Henriksen & Hydle, 2016).

- Praksisfeltet i de nordsamiske kommunene var på denne tiden svært belastet med saksbehandling og deltagelse i andre forskningsprosjekter. Samtidig så vi nødvendigheten av å innskrenke tematikken av hensyn til prosjektgjennomføringen. Vi valgte å avgrense prosjektet til gjenopprettende praksis innen reindriften. Prosjektet ble finansiert av Reindriften Utviklingsfond (RUF). Hovedmålet med prosjektet er å utvikle kunnskap for å gi faglige innspill til reindriftsmyndighetenes og NRL, og bidra til at det igangsettes arbeid med å utarbeide en forskrift til reindriftsloven § 73. Soabahallan prosjektet hadde flere delmål, blant annet å innhente tradisjonskunnskap om begrepet «soabahallan» ved å gjennomgå studier av skriftlig historisk litteratur/ fortellinger/ ordtak som omhandler begrepet «soabahallan», samt å snakke med eldre reindriftsamer/samer om deres forståelse av begrepet. Vi ønsket også å snakke med ansatte på reindriftskontorene om deres meklingserfaringer. Målet var også å hente inn erfaringer som de to konfliktrådskontorene i Finnmark har om reindriftsrelaterte konflikter og

meklinger, det vil si omfang, typer konflikter, metodebruk og resultat. Vi tok også sikte på å gjøre én eller flere dybestudier av vellykkede meklinger i konfliktrådssaker der reindrifsfamilier var involvert. Ved å snakke med konfliktrådsledere, meklere samt partene som var involvert i konfliktene, håpet vi å få dypere, lokal kunnskap. I vår rapport til Landbruksdirektoratet (Henriksen & Hydle, 2018) har vi, sammen med tidligere dommer i Indre Finnmarks tingrett, Knut Petterson, gjennomgått 29 dommer i reindriftsrelaterte rettssaker i Nord-Troms og Finnmark fra 2007 til vinteren 2018. I gjennomgangen av sakene om beiteområder ser vi at slike rettssaker ofte blir langvarige og går både i tingrett og lagmannsrett, gjerne også med anke til Høyesterett. Konfliktene kan dermed bli mer sementert, langvarige og ikke minst svært ressurskrevende. Omkostningene for tapende part kan bli svært høye. I én av disse rettssakene om et beiteområde, måtte tapende part dekke sakskostnader på om lag åtte millioner kroner. Noen av konfliktene kan også eskalere til et høyere konfliktnivå med bruk av trusler og vold. I Soabahallan-rapporten som mye av manuset til denne boka bygger på, er det også flere forslag til tiltak. Forskningen om reindriftskonflikter har dessuten resultert i to internasjonale publikasjoner om hvordan statlig styring av reindriften bidrar til konflikter (Hydle & Henriksen, 2022). Til tross for ytre press og eksterne beskyldninger om å hindre samfunnsutviklingen, har reindriften stor motstandskraft og sterke ønsker om å fortsette med reindrift (Henriksen & Hydle, 2021).

- På bakgrunn av arbeidet med og formidling av forskningsfunn, ble vi våren 2020 engasjert som meklere i en omfattende og komplisert reindriftskonflikt. Fylkesmannen (nå Statsforvalteren) i XX (uten navn av personvern hensyn) viste til at det er pågående uenigheter og konflikter internt i XX *siida* som har bidratt til utfordrende driftsforhold over lengre tid. Fylkesmannen skriver at av hensyn til både reineiere og dyr, er det viktig at reinbeitedistriktet er operativt, og at reinei-erne kan kommunisere og samarbeide om den praktiske reindriften. Fylkesmannen ønsker derfor å igangsette en meklingsprosess etter Reindriftsloven § 73 i distriktet. Meklingen skal tilrettelegge og bidra til best mulig dialog mellom partene for løsninger som kan aksepteres, og som samsvarer i størst mulig grad med partenes interesser og

behov. Etter reindrifftsloven § 73 andre ledd, har partene plikt til å møte til mekling, men Fylkesmannen ser helst at partene signaliserer vilje til å delta konstruktivt i meklingen. I to år jobbet vi med saken. Vi hadde befaring i distriktet og hadde fortløpende samtaler og møter med de enkelte reineierne og de to partene som sto mot hverandre. Vi fikk tilsendt bilder, vedtak, domsslutninger, avisoppslag, rapporter og annen dokumentasjon fra distriktet og fra enkelte reieiere. Vi hadde også fortløpende møter med oppdragsgiver. Dessverre klarte vi ikke å få partene til å komme til enighet. Erfaringene fra denne meklingen er formidlet i rapporten *Mekling i reindrifften*, som er en dybdeanalyse av noen meklingserfaringer i forbindelse med Landbruksdirektoratets utredning om mekling som instrument for å løse konflikter i reindriffts-næringen (Henriksen, 2022).

- Sommeren og høsten 2022 ble vi involvert i Landbruksdirektoratets arbeid med å utarbeide en rapport om erfaringer med bruk av meklingsparagrafen i reindrifftsloven. Avtalepartene staten og Norske Reindrifftsamers Landsforbund (NRL) viste til at meklingsbestem-melsen i reindrifftsloven § 73 i liten grad er benyttet, og de ønsker derfor å legge til rette for at reindrifften skal kunne bruke mekling som et instrument. Men dette instrumentet må utvikles og forbedres for å kunne fungere etter sin hensikt. Landbruksdirektoratet ble bedt om å lage en utredning der det skulle gjøres en gjennomgang og oppsummering av tidligere forslag og utredninger om mekling i reindrifften. De skulle foreta en kartlegging av eksisterende insti-tusjoner og aktører som har oppgaver knyttet til konflikthåndtering i reindrifften, og av hvordan reindrifftsloven § 73 og gitte retningslinjer blir benyttet ved mekling. I mandatet blir de også bedt om å vur-dere behovet for bruk av mekling i reindrifften, herunder når mekling etter reindrifftsloven § 73 skal gjennomføres (Henriksen, 2022). Vi brukte erfaringene om mekling både fra Soabahallan-prosjektet, og fra våre egne erfaringer fra meklingsforsøket i XX fylke. I rapporten har vi også kommet med merknader til meklingsparagrafen i det Sameting-oppnevnte reindrifftslovutvalgets forslag til ny reindrifftslov (Reindrifftslovutvalg, 2022). Landbruksdirektoratet oversendte sin rap-port (Landbruksdirektoratet, 2023) til partene 15.01.2023.

I konflikthåndtering og forsoningsarbeid er målet å komme frem til enighet på en eller annen måte. Enighet fordrer et kommunikasjonssystem der partene snakker sammen eller blir enige om å kommunisere på en annen måte uten at de snakker direkte sammen, men har en mellomperson som formidler behov og målsettinger mellom partene. Vi velger å bruke begrepet «*soabahallat*» om dette systemet. Nielsen (1979) skriver i sin ordbok at *soappat* handler om å få ting til å passe sammen, bli enige eller forlikt. I denne boka har vi innhentet data om slik tradisjonskunnskap og systematisert dette gjennom en samisk kommunikasjonsmodell. Denne består av fem overlappende sirkler om *árvostallat* (vurdere), *birgehallat* (klare seg med andre), *gulahallat* (høre med andre), *ságastallat* (snakke med andre) og *soabadallat* (komme frem til intern enighet). I boka søker vi å kombinere denne tradisjonskunnskapen med meklingsteori for å gi innhold til den sjette sirkelen, *soabahallat*, der konflikthåndteringen krever en ekstern mekler. Den samiske tradisjonskunnskapen har lite om bruk av ekstern mekler, *soabahallat* – sannsynligvis fordi man har flere strategier og metoder for den interne meklingen, *soabadallat*, jf. kapittel 5 i boka. Dette gjelder kollektive enheter som hushold og slektskap, men også det Henriksen (1999) omtaler som geografisk slektskap (nabolag) og reinbeitedistriktet (i dag *siida*) som næringsmessig slektskap.

I de fleste reindriftssaker blir *siidaen* (et kollektiv av reineiere) internt forlikt gjennom en *soabadallan*-prosess som Sara (2013) omtaler som *siida*-samtaler. Slike samtaler ender gjerne i forslagsvise konklusjoner for på denne måten å anerkjenne den enkelte reineiers rett og plikt til å foreta egne valg. Det departmentsoppnevnte utvalget som utarbeidet forslag til økt selvstyre i reindriften (Landbruksdirektoratet, 2016), omtaler dette som «den uendelige samtalen». Den handler om hvordan man unngår konfrontasjoner, direkte spørsmål og flertallsvedtak som kan true konsensusen og den enkeltes rett til å bestemme over egen rein. (Landbruksdirektoratet, 2016). Hvorfor har vi vektlagt reindriften i vår tilnærming? Vi har i innledningen vist til at vi måtte avgrense forskningsfeltet om konflikter i samiske områder. Kategorien reindriftssame er forskningsmessig enklere å definere enn kategorien same. Vi har også vist til reindriftens historiske og symbolske betydning for bevaring av samisk språk og kultur (Henriksen & Hydle, 2021). Til Aftenposten Innsikt (Risberg, 2024, s. 39) uttaler professor Per Selle at:

Urfolkspolitikken er avhengig av å tydeliggjøre at urfolk er forskjellige fra andre folk. Hvis du ikke skiller samer fra andre, har du hverken juridisk eller politisk makt. Her er reindriften essensiell. Den sier noe om det historiske og territorielle nedslagsfeltet til samene.

I den følgende gjennomgangen av eksisterende kunnskap innen disse områdene, viser vi også til prosjekter og forskning om mekling og gjenopprettende praksis i samiske områder utover reindriften. Det finnes få studier om denne type praksis i samiske områder. Gjenopprettende praksis synes imidlertid mer utbredt i andre urfolksområder. I boka bygger vi også på denne internasjonale urfolkskunnskapen.

Soabahallan, mekling eller gjenopprettende praksis er et hovedtema. Slik praksis har som mål å gjenopprette relasjoner i konflikter mellom stridende parter, for eksempel de som er eller føler seg som ofre, eller gjerningspersoner og lokalmiljøet, på en måte som partene oppfatter som rettferdig (Braithwaite, 2002). Aktuelle metoder er ulike sirkelmodeller (peacemaking circles, talking circles) der man bruker sirkelen, det vil si at folk sitter i en sirkel uten noe bord) som utgangspunkt for å samle berørte for å forsøke å bli enige om en felles virkelighetsoppfatning og løsning.

1.4 Meklingsinstanser

Begrunnelsene for å starte opp vårt prosjekt, var å forsøke å finne svar på hvorfor det i samiske områder synes å være stor motstand mot ekstern innblanding, for eksempel i forsøket på å innføre familieråd som metode i barnevernet. Også den lokale motstanden mot avdekking av vold og overgrep i Tysfjord og Kautokeino (Henriksen, 2013) kan leses som motstand mot ekstern innblanding. En slik motstand kom også til uttrykk da forfatterne i 2015 inviterte barnevernet i de nordsamiske kommunene til et prosjekt for å prøve ut en modell der en ekstern tilrettelegger gjennomførte et møte mellom barnevernet og de private partene før kommunen oversendte saken til fylkesnemnda. Målet var å få partene til å snakke sammen, ikke nødvendigvis å forhindre at sakene ble sendt fylkesnemnda, men mer for å bidra til

økt gjensidig forståelse og kanskje få dem til å enes om hvordan de kan være uenige. Omsorgsovertakelsesaker er konfliktfylte. I små samiske kommuner skal ansatte i barnevernet og de private partene fortsette å bo og leve i samme lokalsamfunn. Med utgangspunkt i samenes sterke vektlegging på slektskap (Henriksen, 2004a, 2015), er det uventet stor motstand blant samene for å møte opp i stormøter og familieråd. Det er sannsynlig at begrepet familieråd i for stor grad henspiller på kjernefamilien og ikke fanger opp det utvidete samiske familiebegrepet. I tillegg er det også viktig med plass for mer rituelle innslag som bønn, joik, måltid eller lignende i samiske kollektive møteprosesser.

Indre Finnmark familievernkontor har utviklet et hefte som blant annet gjør fagfolk oppmerksomme på nødvendigheten av å ta hensyn til samenes og spesielt reindriftsamenes sterke tilknytning til naturen og de sesongbaserte jakt-, fiske- og høstingsaktivitetene (Familievernkontor, 2005). Tilsvarende erfaringer med å tilpasse samtaler og møter til sesongaktivitetene innen reindriften er også gjort av SANKS-forskere (Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus) i deres prosjekt om helsemessige og psykiske belastninger i reindriften (Møllersen et al., 2016). I en del samiske miljøer er det fortsatt slik at det må brukes mye tid på det forberedende arbeidet, slik at nødvendig tiltro til myndighetene kan etableres. Dette erfarte vi da vi selv ble involvert som meklere i en reindriftskonflikt etter at vi hadde levert vår forskningsrapport til Landbruksdirektoratet. I denne konflikten hadde Statsforvalteren og reineierne svært ulike oppfatninger, både av form, tid, deltakere og sted for konflikthåndtering.

En viktig faktor er å undersøke om partene virkelig ønsker å løse konflikten. Flere meklere og reineiere har erfart at dersom den ene parten tror at den andre vil «vinne», vil han/hun utebli fra en mekling. Men ut fra vår samiske kommunikasjonsmodell kan denne «tausheten» også forstås som at vedkommende trenger mer tid til å tenke gjennom saken før meklingsmøtet. Dessverre synes både reineiere og reindriftsmyndigheter å mangle forståelse for at meklingsmøter nettopp er arenaer for refleksjoner og forhandlinger. I boka beskriver vi en modell, «Skammens kompass», og ved hjelp av den kan vi finne andre forklaringer, for eksempel at skam kan møtes med unnvikelse. Vi har også erfart at meklingsprosessen, særlig ved indirekte mekling, kan være langvarig. Det kan gå flere måneder før man hører noe fra partene, for deretter å få mange telefoner og henvendelser på kort tid. Noen meklere

omtaler dette som sabotasje, men dersom man vurderer slike forsinkelser eller uteblivelser fra et samisk kunnskapsgrunnlag, kan det være andre forklaringer på dette. Også *geallamoivvi* (språkforvirring, misforståelser) kan være forklaringer på manglende deltagelse. Det må tas hensyn til at det i enkelte samiske miljøer fortsatt er slik at en for direkte rett-på-sak kommunikasjon kan misoppfattes. Direkte øyekontakt og muntlig kommunikasjon bør for eksempel skje mer forsiktig inntil tillit og tiltro etableres. Det medfører stor belastning å befinne seg på en arbeidsplass eller et lokalt område der folk er i konflikt med hverandre. Her blir det også snakket om stigma og belastning som følge av negative medieoppslag om konfliktene.

Under vårt forprosjekt kom det frem at konfliktrådet i Finnmark i 2014 gjennomførte en mekling i en konflikt mellom nære slektninger i en reindrifts*siida*. Konfliktrådet mener selv at meklingen var vellykket. Det er antydning at dette skyldes at konflikthåndteringen ble godt forberedt, og at mesteparten av meklingen var indirekte. Gode eksempler er svært viktige både for å utvikle kunnskap og som grunnlag for eventuell implementering av metodene, men også for å skape legitimitet for dette (Henriksen & Hydle, 2016).

Tematikken for et videre prosjekt ble etter hvert innsnevret til konfliktrådernes eventuelt manglende samiskkulturelle metodikk og reindriftslovens manglende forskrifter til meklingsparagrafen. Kunne det bli en gjensidig vinn-vinn-situasjon ved å bringe partene sammen? Kunne reindriften lære seg konflikthåndtering, mens konfliktrådene fikk utvikle sine metoder for å ivareta det samiske? Eller kunne konfliktrådene mekle i reindriftsrelaterte konflikter? Hovedproblemstillingen ble da om den dialogbaserte møtemetoden innen gjenopprettende rettsområdet kan bidra til god problem- og konflikthåndtering og ny kunnskap om samhandling innen reindriften. Den dialogbaserte møtemetoden innebærer et lærende fellesskap som inkluderer alle berørte parter, uavhengig av alder, kjønn og etnisk tilhørighet. Metoden er demokratisk og likeverdig, og alle stemmer høres. Møtene ledes av en eller flere kompetente og upartiske tilretteleggere som sørger for kunnskapsbasert deltakelse og dialog (Wenger et al., 2002).

Reindriftsloven av 2007 åpnet opp for økt selvstyre til reindriften. Dette har gitt en del utfordringer for konfliktløsning:

Endringene i reindriftsloven som ble vedtatt i 2007 innebar en stor endring for reindriften. Privatrettslige forhold ble lagt til næringen

og forvaltningen skulle ikke befatte seg med saker reindriftsutøvere imellom. Forvaltningen fikk ansvar for det offentligrettslige. Dette var på mange måter en speilvendning av ansvarsforholdene innen reindriften sammenliknet med 1978-loven. I reindriftsloven materialiserer dette seg ved at distriktsstyret får ansvar for å utarbeide bruksreglene i distriktet [...] det er først når arbeidet med bruksreglene ikke fører frem at forvaltningen har ansvar for å føre arbeidet videre. (Landbruksdirektoratet, 2016, s. 34)

Samtidig med målet om at reindriften gjennom egne organer selv må søke å løse utfordringer, synes imidlertid den gamle *lappefogd*-tenkningen å henge igjen. Reindriftssamene oppsøkte gjerne lappefogden med diverse spørsmål, også ved konflikter. Lappefogden fungerte som en mellomting mellom «oraklet i Delfi» og en «myndig farsfigur» med svar på alle spørsmål, svar som skulle respekteres av partene. Vi har ikke undersøkt hvorvidt lappefogdene utøvde mekling, men dette er vel det nærmeste man kommer et tradisjonelt «soabahallan»-system med lappefogden som mekler, dog uten å være ekstern og nøytral. En del reineiere hadde nok fortsatt et slikt syn på reindriftsagronomene inntil de forsvant som følge av endringer i reindriftsloven i 2014. Fagansvarlig hos Statsforvalteren har fått en liknende posisjon som lappefogdene, og dette viser seg å føre til mye kritikk mot og skepsis til forvaltningen. Og når reindriftssamene i tråd med 2007-loven blir møtt med svar om at dette er privatrettslige saker, skaper det frustrasjon. Dette kommer tydelig frem i våre data. Mange reineiere føler seg ikke imøtekommet i møter med reindriftsmyndighetene.

Siden et utenrettslig meklingsinstitutt for myndigheter og reineiere ikke finnes eller er uegnet, gjenstår det å bruke advokat og ta ut stevning. Det sies at man på svensk side er mer vant til å bruke rettsystemet for nettopp å avklare rettspraksis innen uklare områder av reindriften. På norsk side synes det å herske mer harmonitenkning der reineiere helst unngår å føre saker i rettsystemet. Stadige medieoppslag tyder på at også i Norge bringes flere slike saker for retten, både for å avklare rettspraksis og for å håndtere konflikter. Det er mye som taler for at det i utgangspunktet er bra å unngå at uenighet blir til konflikter som skal løses i retten (Christie, 1977; Foss, 2016). En dom vil normalt medføre at det er én part som taper og én part som vinner. En slik vinn–tap-situasjon løser i de fleste tilfeller ikke den underliggende konflikten. Selvsagt kan en rettsrunde mellom to nabo-*siidaer* bidra til å avklare tvisten.

Men den tapende part vil ikke nødvendigvis være fornøyd med utfallet, og konfliktene kan dermed fortsette og også utvides til kommende generasjoner. Det er heller ikke gitt at noen av partene vinner saken. På den annen side viser vår forskning at konflikter som omhandler beiterettigheter, er svært vanskelig å håndtere gjennom mekling. I et mediaoppslag om retten til land og vann i Karasjok-saken (Sætra, 2024) uttaler professor emeritus Geir Ulfstein ved Universitetet i Oslo at det er riktig at det er domstolene som bestemmer hvem som skal eie jord og grunn i Norge, inkludert Finnmark.

Manglende muligheter til å møtes for å bli enige, eller bli enige om hvordan man skal være uenig, bidrar til redusert tillit mellom myndigheter og folk i konflikt. Konflikter der samer er involvert, kommer ofte i media og bidrar til misforståelser og dårlig omdømme for de involverte, både myndigheter og det samiske minoritetssamfunnet. Konflikter og negative medieoppslag er også svært belastende og ressurskrevende for enkeltmedlemmer, *siidaer* og reindriften spesielt, men også for hele det samiske samfunnet.

1.5 Gangen i boka

Vårt bidrag til å redusere disse belastningene er blant annet denne boka som inneholder syv kapitler i tillegg til denne innledningen. I kapittel to gjør vi rede for metodebruk i vår egen forskning, bidragsyttere og mer om gjennomføring av prosjekter, for eksempel fokusgruppemøter gjennomført ved hjelp av *talking circles / peacemaking circles* (Harris et al., 2011; Janelle, 2003) og bruk av reflekterende posisjoner / reflekterende team (Anderson & Jensen, 2008; Anderson & Goolishian, 1991). Vi redegjør for hvem vi har hatt forskningssamtaler med og hvor, og hvordan vi har feltarbeidet og for øvrig samlet inn data. Vi har analysert *soabahallan*-begrepet ut fra litteratur, med grunnlag i intervjuer med samer og samiskspråklige fagfolk og lingvister. Vi har gjennomført innholdsanalyser av dommer og historiske dokumentutdrag, utredninger og lovforslag om reindrift, helsearbeid, barnevern og sosialt arbeid i urfolksområder.

I kapittel tre gjennomgår vi teorier om konflikthåndtering og mekling. Vi trekker inn urfolksrelatert tenkning om dette, om *the two eyed seeing*, og om

det som ofte benevnes som *restorative justice* eller på norsk: gjenopprettende praksis. Slike prosesser har vist å kunne forebygge kostbare rettsprosesser og psykososiale belastninger for de impliserte partene. Vi gir også leserne en introduksjon i den samiske kommunikasjonsmodellen. Vi redegjør også for *skammens kompass* da denne modellen bidrar til å forklare hvordan kolonisering kan bidra til skam og konflikter, og hvordan skammens kompass kan brukes til å forstå hvordan vi mennesker kan håndtere skam på tabuiserte og «skammelige» måter, slik som tilbaketrekking, unnvikelse, selvbebreidelse eller angrep på andre.

I kapittel fire gjennomgår vi de eksisterende institusjoner for mekling og konflikthåndtering som vi anser som relevante for vårt formål: jordskifteretten, rettsmekling, forliksrådet, familievernet og konfliktrådet, politiets og spesielt reinpolitets meklingsbestrebelse. Vi argumenterer for at det bør utvikles en egen meklingsinstans der tilretteleggerne bør både kunne samisk og være kulturkompetente på samisk reindrift.

I kapittel fem gjør vi rede for en samisk kommunikasjonsmodell som vi har utviklet.

Denne modellen bruker vi som et analytisk redskap når vi presenterer erfaringer og funn fra vår forskning. Dette vil kunne ha synergieffekter. For det første håper vi at denne boka kan bidra til kunnskap for å tilpasse konfliktrådenes, domstolenes og andre offentlige myndigheters meklingsformer til samisk kultur. Disse organene viser til at de har svært få meklingsaker i samiske områder. Dernest er det et ønske om at boka kan føre til økt gjensidig tillit mellom offentlige myndigheter og samiske samfunn samt bidra til økt bruk av «two eyed seeing perspektiver» i praksis og forskning. Og ikke minst også være et samisk kunnskapsgrunnlag i utdanningen av profesjoner som gjennom Nasjonale retningslinjer for helse- og sosialfagutdanningene (RETHOS) er pålagt å ha nasjonale emner om samisk språk, kultur og samfunnsliv.²

I kapittel seks søker vi å identifisere forhold i reindriften som synes konfliktfremmende. Vi har analysert og kategorisert alle de 29 reindriftsrelaterte rettssakene fra *Soabahallan*-rapporten på nytt. Dernest viser vi også til erfaringene fra representanter for reinbeiteområder og institusjoner som må

2 <https://www.nokut.no/utdanningskvalitet/prosjekter-i-nokut/evaluering-av-implementeringen-av-rethos/>

forholde seg til reindrifftsrelaterte konflikter. Vi har kategorisert konfliktene på følgende måte: konflikter om reinbeiteområder, beitetider, konflikter om reintall og reintallsreduksjoner, eksterne aktørers ønsker om og kompensasjon for bruk av beiteområder, ved ledige *siida*-andeler og tilflytting samt potensielle konflikter knyttet til umerkede kalver og uttak av *nisterein* (det vil si rein som slaktes til eget behov). Ved å ha kunnskap om konfliktpotensialet, kan det innby til større meklingsberedskap og slik forebygge at konfliktene havner i rettsalene uten at mekling har vært forsøkt.

I kapittel syv analyserer vi konfliktrådets og reindrifftsmyndighetenes erfaringer med mekling i reindrifftskonflikter. Vi redegjør for hvordan vi som forskere ble involvert i en omfattende og kompleks konflikt. Konfliktlinjene gikk på kryss og tvers gjennom *siidaen*, og mellom *siidaen* og myndighetene. Dernest analyserer vi også en annen reindrifftskonflikt der vi i to år var engasjert som meklere. Konflikten var i utgangspunktet en intern konflikt i et distrikt, men utviklet seg også til å bli en konflikt mellom den ene parten og reindrifftsmyndighetene. Begge sakene anser vi for å være illustrerende eksempler på mange konflikter generelt i norske reinbeiteområder. Avslutningsvis i kapittelet kommer vi med en del forslag som kan bidra til at flere reindrifftskonflikter bringes inn for mekling.

Vi konkluderer i kapittel åtte med utgangspunkt i våre erfaringer med de muligheter og begrensninger som vi har sett og erfart i arbeidet. Spørsmålet er hvordan det kan tilrettelegges for mekling i praksis i en samisk kulturell og også materiell kontekst, enten man er i by eller på land eller i en travel reindrifftshverdag når man står i gjerdet, omgitt av reinsdyr og bitende kulde og sno, og naboen truer med anmeldelse og vold. Denne boka er et svar på spørsmålet. De praktiske metodene finnes for å hindre at en slik truende situasjon mellom mennesker oppstår. Men de må tilpasses forholdene. Vi viser hvorfor og hvordan de samiskkulturelle metodetilpasningene må ta utgangspunkt i et samisk perspektiv for å lykkes.